

Índex

Pròleg (Artur Quintana i Francesc Teixidor)	5
Edició de la toponímia de Castigaleu (Carlos Rizos)	7
Gènesi del projecte.....	7
Materials de l'estudi de Jordi Moners.....	10
Com afrontar l'edició.....	17
Bibliografia	21
Introducció als noms de lloc de Castigaleu (Jordi Moners).....	27
Distribució de la terra	27
Els camins	30
Els topònims d'origen antroponímic.....	34
Noms de casa	35
"El conte de la guineu" com a recull de cases de Castigaleu	41
Història dels renoms de Castigaleu: llistat de 1807.....	44
Llista numèrica de cases.....	61
<i>Toponímia</i> (Jordi Moners)	66
Cartografia (Jordi Moners i Carlos Rizos)	75
Col·lecció "Toponímia de Ribagorza".....	179

Toponímia de la Ribagorça

33

Director de la col·lecció:

CARLOS ÁNGEL RIZOS JIMÉNEZ

© Hereus de Jordi Moners i Sinyol, 2024

© del pròleg: Artur Quintana i Francesc Teixidor, 2024

© de l'edició literària: Carlos Ángel Rizos Jiménez, 2024

© de les fotografies de la coberta: Montse Dolcet Falguera, 2024

© d'aquesta edició: Pagès editors, SL, 2024

Sant Salvador, 8 — 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Maqueta i disseny de la coberta: Servei de Publicacions

de la UdL i Montse Maench

Fotos de la coberta (d'esquerra a dreta): Ermita de Sant Pere
(San Pedro), entrada de Castigaleu i casa de Sant Llorenç

Primera edició: octubre de 2024

DL: L 733-2024

ISBN: 978-84-1303-584-0

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S. L.

www.bobala.cat

◀ imprès a lleida ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.

Pròleg

Gràcies als bons oficis d'en Xavier Terrado, director de la present col·lecció, i molt especialment als d'en Carlos Rizos, qui només ha volgut figurar com a editor de la monografia toponímica que ací prologuem malgrat ésser-ne coautor, podem ara presentar *Toponímia de Castigaleu*, obra pòstuma d'en Jordi Moners i Sinyol (1933 El Prat de Llobregat - 2019 Llinars del Vallès) en el marc de la col·lecció *Toponímia de la Ribagorça / Toponímia de Ribagorza* que dirigeix en Xavier Terrado des del 2001. Del 1993 al 2010 en Jordi Moners va passar llargues temporades a Castigaleu investigant-hi la llengua catalana i la cultura que hi conforma, d'on sorgiren un bon grapat de publicacions.¹ En 2007 en Moners ja havia enllestit la replega dels topònims tant rurals com urbans de Castigaleu, ço que el va situar en la llarga corrua d'investigadors de la toponímia ribagorçana iniciada per en Joan Coromines a la dècada dels trenta del segle passat.

En Coromines havia recorregut la totalitat de viles i llogarets ribagorçans —i de molts de l'Alt Aragó— per a recollir-hi materials toponímics: són ben coneguts el seu article “Els noms del municipis de la Catalunya Aragonesa”² i l'*Onomasticon Cataloniae*, ambdues obres plenes de topònims ribagorçans, si bé queden encara molts materials seus per publicar. En Xavier Terrado, deixeble d'en Coromines, ha continuat amb els seus col·laboradors —Glòria Francino, Jesús Martín de las Puebas, Encarna Porras, Carlos Rizos, Moisés Selfa, Jesús Vázquez...— en la feina de replega i edició de la toponímia ribagorçana gràcies a la creació de les dues col·leccions de toponímia més amunt esmentades, i que a hores d'ara ja han publicat monografies toponímiques de la quasi totalitat dels municipis ribagorçans. Ara amb la publicació del present volum ja només queden per publicar quatre municipis de la Ribagorça Aragonesa: Tolba, Estopanyà, Isàvena i les Paülis d'Isàvena, tots ells de llengua catalana. Mentre les monografies de *Toponímia de Riba-*

1. Jordi Moners i Sinyol: *La llengua de Castigaleu. Estudi de dialectologia*. Benavarri: Centre d'Estudis Ribagorçans, 2008; “Costumari i literatura popular de Castigaleu. A tall d' addenda a *Bllat colrat!*”, dins Hèctor Moret (curador), *Llengües i fets, actituds i franges, Miscel·lània de treballs etnològics, filològics i literaris oferts a Artur Quintana i Font*. Calaceit: ASCUMA, 2009, p. 259-267; “Castigaleu (Baixa Ribagorça). Llengua i Societat”, dins *Reunió ordinària de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Benavarri (14 i 15 de novembre de 2008)*, Barcelona-Benavarri: Institut d'Estudis Catalans, 2013, p. 59-66; “Nueva edición de la Pastorada de Castigaleu”, *Luenga e fablas*. Uesca: Consello d'a Fabla Aragonesa, 19, 2015, pp. 115-147.

2. *Revue de Linguistique Romane*, 23 (1959), pp. 35-63 i 304-38.

gorza, referides totes elles a municipis de la Comunitat de l'Aragó, tenen com a llengua de treball la castellana llevat d'algun escadusser fragment en català, com a la monografia *Bonansa* —32a i darrera que es publicà a la col·lecció—, les monografies de *Toponímia de la Ribagorça*, referides totes elles a municipis de la Comunitat de Catalunya, tenen els topònims en català normatiu, i com a llengua de treball la catalana.

El 2010 la col·lecció *Toponímia de Ribagorça* va quedar aturada i no s'ha reprès fins avui amb aquesta monografia d'en Jordi Moners tal com ell l'havia concebuda i que ara i ací es publica. Tant de bo que el seu exemple trobi acollida en les quatre monografies que encara resten per publicar.

Artur QUINTANA I FONT, Francesc TEIXIDOR I PUIGDOMÈNECH,
maig 2024

Edició de la toponímia de Castigaleu¹

Gènesi del Projecte

D'entrada aquesta edició s'emmarca en el context del grup de recerca sobre la Toponímia d'Aragó, Cantàbria i la Rioja, però vol ser al mateix temps la continuació d'un projecte anterior, que no és altre que continuar la publicació de la col·lecció "Toponímia de Ribagorça", en la qual van sortir 32 volums que es publicaren al llarg de la primera dècada del segle XXI², que recullen i estudien —i situen amb coordenades i cartografia— la toponímia de 30 municipis de la Ribagorça aragonesa³, als que cal afegir els tres volums corresponents als tres municipis de la Ribagorça catalana.

Com que faltaven per publicar els llibres corresponents a cinc municipis de la Ribagorça aragonesa (és a saber: Castigaleu, Tolba/Tolva, Estopanyà/Estopiñán del Castillo, Isàvena/Isábena i Les Paüls/Las Paúls/Las Paúles), vaig assumir jo mateix aquesta empresa per tal de desenvolupar-la al llarg dels propers anys.

1. Aquest pròleg es va presentar, en una primera versió, com a comunicació al *II Congreso Toponomasticon Hispaniae: Claves para la interpretación toponímica*, celebrat a Miraflores de la Sierra i Alcalá de Henares del 2 al 4 d'octubre de 2023 (organitzat per la Universidad Autónoma de Madrid i la Universidad de Alcalá de Henares en el marc del projecte *Toponomasticon Hispaniae*). Després s'ha publicat al volum derivat del congrés (Rizos 2024), en castellà, en el marc del projecte de recerca *Toponímia de Aragón, Cantabria y La Rioja* (PID2020-114216RB-C63), finançat per l'Agència Estatal d'Investigació (del Ministeri de Ciència i Innovació); està integrat, doncs, en el projecte coordinat *Toponomasticon Hispaniae* (<http://www.toponhisp.org>). Aquesta monografia s'emmarca en aquests mateixos projectes.

2. Cal notar que el primer volum que va aparèixer va ser el corresponent al municipi de Santa Liestra i San Quílez, a partir dels materials que va recollir la nostra amiga Encarna Porras (traspassada el 1998 a conseqüència d'un accident a la carretera), que va dur a terme aquesta tasca alhora que jo recollia els de la Pobl de Castre (el quadern de la qual [el núm. 4 de la col·lecció] va sortir alhora, el 2001) aprofitant una beca de col·laboració al departament (el de Filologia Clàssica, Francesa i Hispànica de la Universitat de Lleida) que ens va concedir el Ministeri d'Educació i Ciència durant el darrer any de llicenciatura; també van sortir en aquesta remesa els volums corresponents a Arén/Areny de Noguera (a càrrec de Xavier Terrado; el núm. 2) i Campo (a càrrec de Moisès Selfa; el núm. 3), tots ells publicats pel Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida. L'últim número que va veure la llum va ser el corresponent al municipi de Bonansa, que es va publicar el 2010, i que va ser editat, com la resta de la col·lecció des del núm. 5, per Milenio, segell editorial lleidatà.

3. Convé tenir en compte l'excepcionalitat del núm. 16, dedicat al municipi d'Estadella/Estadilla (preparat per Jesús Vázquez Obrador, professor de la Universitat de Saragossa i membre del nostre equip de recerca), que actualment pertany a la comarca de Somontano de Barbastro, però històricament formà part del comtat de Ribagorça.

No és casual que hagi decidit començar per Castigaleu, ja que és aquest un municipi la toponímia del qual ja havia començat a recollir jo (fonamentalment la documental) quan la crisi econòmica, que va afectar tots els sectors, va dificultar que es continuessin publicant els llibres de la col·lecció. La veritat és que l'estudi de la toponímia d'aquest municipi, que es troba una mica més amunt de Benavarri, a la franja catalanoaragonesa (en una latitud semblant a Graus, pel costat aragonès, i Talarn [Pallars] o Organyà [Alt Urgell], del costat català), ens vam comprometre a preparar-lo conjuntament el professor Xavier Terrado i jo mateix.

Ja tenia jo aquest encàrrec d'estudiar la toponímia de Castigaleu quan Jordi Moners i Sinyol, veí d'aquest poble (per més que originari del Prat de Llobregat), va presentar el seu llibre *La llengua de Castigaleu (Ribagorça): estudi de dialectologia* en aquesta localitat el 6 de setembre de 2008. És un llibre que va publicar el Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib), obrint una col·lecció de "Monografies Ripacurtia: Col·lecció de Llengua" (dirigida per Ramon Sistac, UdL), que va néixer amb una filosofia d'annexos a l'homònima revista (*Ripacurtia*, del consell de redacció de la qual formo part), llavors molt jove, ja que el seu número 1 havia aparegut el 2003⁴. Doncs durant la intervenció de l'autor, aquest va explicar que tenia en preparació un estudi on recollia i analitzava la toponímia de Castigaleu. En acabar l'acte, m'hi vaig dirigir per dir-li que, des de l'equip de recerca en toponímia ribagorçana de la Universitat de Lleida, teníem previst publicar un volum amb la toponímia d'aquest municipi i que jo m'ocuparia precisament d'aquesta empresa amb la col·laboració del professor Terrado. Amb absoluta generositat em va facilitar el número de telèfon (un fix amb prefix d'Osca, de manera que corresponia a casa seva a Castigaleu) perquè poguéssim estar en contacte. A l'acte de presentació també hi van intervenir l'alcalde, Higinio Ciutat, Ramon Sistac (com a director de l'àrea de Llengua del CERib) i Artur Quintana (com a president d'Iniciativa Cultural de la Franja).

En la mesura que la crisi econòmica va dificultar que se seguís publicant la col·lecció, vaig interrompre la recollida de materials, de manera que no

4. De la revista *Ripacurtia* (dirigida per Òscar Jané, UAB) van sortir sis números que es van publicar amb una periodicitat anual, però l'al·ludida crisi econòmica va fer que la seva publicació s'interrompés l'any 2008, i no va poder reprendre la seva edició fins a deu anys després, quan es va iniciar la seva segona etapa (des del 2019, sota la direcció del mateix Òscar Jané però ara compartida amb el professor Jordi Suïls, UdL), havent aparegut fins a l'actualitat cinc números, també de publicació anual.

vaig arribar a enquestar el territori, i per això tenia previst contactar amb Jordi Moners perquè ell ja havia recollit i estudiat la toponímia d'aquest municipi. L'únic que sí vaig fer al respecte durant aquells anys —després d'haver publicat la toponímia de Benavarri en col·laboració amb el meu col·lega Moisès Selfa (Rizos i Selfa, 2009), corresponent al núm. 29 de la col·lecció— va ser un senzill article de divulgació sobre el topònim *Castigaleu* que vaig publicar a la revista *El Ribagorzano* (núm. 46, 1r trimestre de 2010, pp. 16-17) en una secció de "Toponímia" on l'aleshores director de la publicació, el desaparegut i estimat Francisco Salamero Reymundo, divulgava la recerca que fèiem des del nostre equip.

Onze anys després, el 5 de desembre de 2019, moria Jordi Moners a l'Hospital de Sant Celoni.⁵ El seu amic i col·lega el també filòleg Artur Quintana va tenir el privilegi que Jordi Moners compartís amb ell l'obra inèdita que deixava: d'una banda, els seus *Contes ribagorçans*, que han tingut la fortuna de veure's publicats aquest mateix any (2023) sota el segell editorial de Garsineu (Tremp, Lleida), i de l'altra, la seva toponímia de Castigaleu. Artur Quintana no va trigar ni dos mesos (3 de febrer de 2020) a enviar els documents informàtics corresponents a aquestes obres al professor Javier Terrado perquè pogués canalitzar la seva publicació. I Terrado me'ls va fer arribar a mi a finals d'aquell mateix mes (26 de febrer).

Atès que la meua investigació sobre la toponímia de Castigaleu no deixaria de ser complementària a la duta a terme per Jordi Moners, per més que jo la iniciés en paral·lel, considero que el més ètic és editar —en termes d'edició literària, on jo soc l'editor— l'obra d'aquest autor i complementarla amb les dades que pugui haver trobat en la recollida toponímica. A més, crec que és el millor homenatge que podem retre-li, ja que va dedicar molt de temps a preparar aquesta feina.⁶

5. Des de 2003 vivia a Llinars del Vallès (Barcelona). La seva relació amb Castigaleu es remunta a l'any 1993, quan va visitar la família de la seva parella, Núria Codina i Capdevila. Es compraren una casa y passaren llargues temporades d'estiu de tres o quatre mesos anuals, fins que al 2010 hagueren de renunciar a aquest privilegi per motius de salut. Durant aquest període s'interessà pel parlar local, la seva toponímia, així com per les llegendes i contes que també deixà inèdits i que han tingut la sort de publicar-se recentment (Moners, 2023). *Entre la llegenda i la història: Contes de la Ribagorça* recull quaranta contes agrupats en quatre seccions, la primera de les quals es titula precisament "Castigaleu". Prenc les dades biogràfiques de la necrològica que li dedicà Artur Quintana (2020: 13).

6. Segons el que s'ha apuntat a la nota anterior, va estar disset anys (del 1993 al 2010) estiujant a Castigaleu, temps que va aprofitar per interessar-se per la parla, la toponímia i el folklore del lloc.

Materials de l'estudi de Jordi Moners

D'entrada, el document on Moners va desenvolupar el seu estudi és un arxiu de Word amb una extensió de setanta pàgines on trobem un total de 544 entrades (perquè els topònims apareixen ordenats alfabèticament), que superen amb escreix les 425 fitxes que jo tenia recollides a la base de dades dissenyada per al nostre projecte de toponímia ribagorçana. Les darreres quatre pàgines d'aquest document recullen un inventari de topònims extrets del cadastre de l'any 1993 (curiosament l'any en què Moners va posar per primera vegada els peus en aquest poble), amb indicació de la ubicació amb el número de finca corresponent, així com una llista de topònims integrada per 72 noms que estan inclosos a l'estudi. Així mateix, disposem de dos documents més en forma de taula: 1) un on trobem —en nou pàgines— els noms i cognoms dels propietaris de les diferents finques de l'esmentat cadastre amb indicació del número de referència cadastral així com el número de parcel·la amb indicació del nom de cada partida (al final comptabilitza 258 topònims), i 2) un altre —de cinc pàgines— en què es presenta, en ordre alfabètic, una part dels topònims (des de la *a* fins a l'inici de la *m*; el darrer és *Maiols*) amb la seva ubicació al cadastre i, en una tercera columna, altres observacions de diferent índole.⁷

Per fer-ne l'edició partirem de les 66 primeres pàgines del document principal, que són les que presenten les entrades desenvolupades amb els topònims, per més que recorrerem, quan convingui, a les dades que els altres documents ens aporten.

Al principi del llistat toponímic Moners dona una breu explicació sobre com estan estructurades les diferents entrades. Convindrà ampliar aquesta explicació —afegint-la entre claudàtors o bé amb notes a peu de pàgina, segons el cas— matisant alguns aspectes que aquí no es consideren. Per

7. Generalment s'indica l'extensió de les diferents finques cap a altres referències del cadastre per les quals també s'estenen els llocs designats per aquests topònims. Igualment trobem denominacions alternatives, indicacions sobre termes municipals confrontants (perquè els llocs designats es troben entre tots dos) o remissions a altres entrades per les quals es poden trobar a la llista (del tipus *vid. X*). Així mateix, en el cas dels camins, s'indiquen els llocs que travessen. En aquest sentit, he d'afegir que, pel que fa a la ubicació dels topònims, ens han estat de gran utilitat els mapes cadastrals que molt amablement em va facilitar Francesc Teixidor el passat 4 de gener, on Jordi Moners havia afegit a mà molts noms que va recollir a les seves enquestes; vull expressar-li des d'aquí un cop més el meu agraïment. Paga la pena dir també que, per tal de geolocalitzar els topònims, ens ha estat molt útil contrastar aquests mapes amb les ortofotografies que ens ha facilitat l'Ajuntament de Castigaleu, de manera que també vull estendre el meu agraïment al seu alcalde, Adrián Gay.

exemple, no diu res sobre la transcripció fonètica que acompanya la major part dels noms; quan aquesta no ve, o apareixen els claudàtors sense contingut, entenem que són topònims que no s'han recollit de l'oralitat, encara que també es pot haver obviat. Aquesta transcripció fonètica que aporta és funcional i còmoda, però no s'ajusta a l'ús filològic propi de la llengua en què està escrit l'estudi, que no és cap altra que el català, la llengua nativa de Jordi Moners. Caldria, doncs, substituir aquestes transcripcions per la seva correspondència a l'alfabet fonètic internacional (AFI), que és el que se sol emprar en català.

Sí que comenta la introducció de Moners l'ús de l'article, incorporat a les entrades d'acord amb la manera com l'ha recollit a les enquestes. Per tant, això s'haurà de mantenir a totes les entrades.

En canvi, no mantindrem les dades alfanumèriques que dona després de cada lema, corresponents a referències cadastrals extretes d'un plànol cadastral dels anys 90 (entenem que el 1993, que és l'any a què corresponen les referències cadastrals que trobem als altres documents segons s'indica a la primera fila de dues taules). Al seu lloc posarem les coordenades geogràfiques UTM, a les quals el lector pot tenir fàcil accés amb l'ús d'un GPS o consultant un mapa digital al qual pot accedir a la web de l'Institut Geogràfic Nacional, per exemple. La incorporació de la referència cadastral podria comportar una infracció d'acord amb la llei de protecció de dades.

També inclou aquesta breu introducció un breu llistat bibliogràfic on s'indiquen les abreviatures i les obres a què corresponen. Aquí trobem "Abadal" per referir-se al llibre de Ramon d'Abadal i de Vinyals *Dels visigots als catalans* (1962),⁸ "AM" per al *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni Mª Alcover i Francesc de Borja Moll (1926-1962) i dues obres de Coromines: el seu diccionari etimològic català (que abrevia DEC i que correspon al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 1980-2001) i el seu article "Els noms dels municipis de la Catalunya Aragonesa" (inclòs al 2n volum dels seus *Estudis de toponímia catalana*, 1970). El fet que no se

8. Aquesta obra només es referencia en una ocasió al llarg de tot el llibre: per recollir la primera menció que ha trobat Moners del topònim major *Castigaleu*. Precisament per això també la recull Moners a la introducció històrica del seu llibre *La llengua de Castigaleu* (2008: 10). Té el mèrit que és una menció anterior a la que fins aleshores es tenia per primera; datada l'any 1040, procedeix d'un document editat per Joaquín Ibarra entre els documents corresponents al regnat de Ramiro I (1904: 39; doc. 21), també anterior a la que l'*Onomasticon Cataloniae* (s.v. Castigaleu) porta com a primera menció, més d'un segle posterior (1171). De fet, he localitzat fins a tres mencions intermèdies (1069, 1077-1094 i 1080).

citi l'*Onomasticon Cataloniae* de Coromines és el que justifica que en alguna entrada es faci ressò de la conveniència de consultar aquesta obra (així en *ca de Buirra*, per exemple: “Cal consultar l’*Onomasticon*”, o a *ca de Juvillar*, que tanca amb l’abreviatura “COR” seguida d’un signe d’interrogació, on interpretem que voldria mirar què diu Coromines sobre això a l’*Onomasticon*).

Convindria completar aquesta llista amb altres de referenciades al llarg de l’obra, com són els fogatges de 1381, 1385 i 1495, que ens permeten adonar-nos que va consultar l’edició dels *Focs y morabatins de Ribagorza (1381-1385)* (Camarena, 1966: 22-23 i 99) i *La población de Aragón según el Fogaje de 1495*, concretament el vol. II, que conté la “Sobrecullida de Ribagorza” (Serrano Montalvo, 1997: 360).

De la mateixa manera convé afegir una obra etimològica referenciada com és el *Romanische Etymologische Wörterbuch*, de Wilhelm Meyer-Lübke (1935), citat en una sola entrada (s.v. *Roca Tupina*) a través de l’abreviatura “REW”, amb la qual estem molt familiaritzats els romanistes.

A més d’aquestes referències bibliogràfiques que aporta l’autor directament o indirectament, a l’edició cal afegir, en notes a peu de pàgina, altres referències que vinguin al fil de la interpretació etimològica o de les mencions documentals dels noms. Per exemple, dels nuclis de població menors, com Sant Llorenç, encara que despoblat des de fa dècades —segons indica el mateix Moners (s.v. *Sant Llorenç*)— tenim mencions antigues que, en el cas de Sant Llorenç, van força més enllà de l’any 1844 que allí es recull per referir-se al moment en què aquest antic municipi es va dividir entre els actuals de Castigaleu i Monesma-i-Caixigar (en realitat es refereix a Lluçars, dins de l’actual municipi de Tolba).⁹

9. Al llistat de *Morabatins* de 1385 (Camarena 1966: 97) ve aquest llogaret amb quatre cases, que recullen noms completament diferents dels que porten els *Focs* de 1381, tan sols un lustre anterior (Camarena 1966: 68), segurament perquè es tracta d’un altre lloc, probablement Santorenc de Sopeira, doncs ve al costat d’Isclès (d’Areny de Noguera) i Torm (ermita de Santorenc de Sopeira). També es recull al fogatge de 1495 (Serrano Montalvo 1997: 357) i al llibre del monedatge de 1397 (Utrilla 1986: 16), així com en un document de 1296 inclòs a la *Colección diplomática de Obarra* (Martín Duque 1965: doc. 189). No l’identifico, en canvi, amb el *Sant Llorenç* que recullen Atanasio Sinués i Antonio Ubieto (1986: núm. 663) en la seva edició d’*El Patrimonio Real de Aragón durante la Edad Media*, on es parla del “castillo de San Lorenzo y Balaguer” (document —allà traduït al castellà, òbviament— del 1209), cosa que em porta a associar-lo a Sant Llorenç de Montgai, molt proper a Balaguer (Lleida); discrepo, per tant, de la identificació que va establir Antonio Ubieto a la seva molt valuosa obra *Historia de Aragón: los pueblos y los despoblados* (1984-1986: s.v. *San Lloréns*).

Després de tot el que hem assenyalat fins aquí, vaig escriure a Artur Quintana perquè em facilités el contacte de qui li havia passat tota aquesta documentació que va deixar Jordi Moners, que no és altre que l'amic de l'autor Francesc Teixidor i Puigdomènech, veí de Llinars del Vallès que conserva el llegat de l'autor (per això va confiar aquesta documentació a Artur Quintana de la mateixa manera que aquest li va passar a Xavier Terrado, que me la va fer arribar a mi). Però quina va ser la meva sorpresa quan, en escriure a Francesc Teixidor manifestant-li la meva intenció d'editar la *Toponímia de Castigaleu* de Jordi Moners, em va fer arribar una dotzena més de documents en Word, que enumero a continuació:

1) "Antropònims històrics", que recull la llista de veïns que venen als fogatges de 1381, 1385 i 1495, documentació de què jo ja disposava.

2) "Antropònims", que és una breu reflexió sobre els noms de les cases de Castigaleu on explica la manera com es fan servir (el genèric *ca*, l'ús de l'article...). Aquest text, de menys d'una pàgina, bé tindrà cabuda a la introducció.

3) "Camins", que desenvolupa en poc més de dues pàgines la manera com es classifiquen els camins i altres vies de comunicació del municipi, assenyalant-ne els principals i explicant fins i tot de quina manera i amb quina periodicitat es mantenen. Per tant, també ens anirà bé per a la introducció.

4) "Distribució de la terra", on trobem com estan distribuïdes les terres de cultiu (siguin de secà o regadiu), de pasturatge, bosc i improductives segons el cadastre de 1993, amb indicació de la superfície en hectàrees, àrees i centiàrees, així com la distribució del sòl entre propietaris, però sense indicació de noms. També s'hi indica el nombre de terratinents i el de parcel·les. Així mateix, diu quins són els cultius i el tipus de bestiar que s'hi cria, així com una breu descripció de l'escassa indústria (actual i pretèrita) i el comerç. Es completa aquest document (de dues pàgines) amb una descripció de l'organització del despoblat llogaret de Sant Llorenç, les antigues cases del qual s'assenyalen (distribuïdes als dos nuclis de què constava: el pertanyent a Castigaleu i el que es troba a l'antic terme de Lluçars, que actualment pertany a Tolba). Lògicament, aquest document també ens serveix per a la introducció, a més de per a l'estudi de la toponímia del municipi de Tolba, que igualment forma part del meu projecte de recerca.

5) “El conte de la guineu”, que recull una rondalla popular formada per 44 versos que l'autor va rebre escrita d'un dels seus informants (Mariano Sallant, de casa Marc Antoni). L'interès d'aquest text rau en el fet que arreplega pràcticament tots els noms de les cases del nucli urbà de Castigaleu a propòsit de les anades i vingudes d'una guineu. Inclou també una versió disposada en prosa (però igualment rimada), on la guineu recorre les diferents cases disseminades pel terme municipal. És un document molt interessant per treballar el que ell mateix anomena “antropo-toponímia”, és a dir, els noms de les cases, que designen llocs a partir del sistema de denominació de les persones que hi habiten.

6) “Fitxer1”, que és un document que recull, en una taula (que ocupa catorze pàgines), els noms i cognoms dels 68 propietaris (ordenats alfabèticament pel primer cognom) amb la referència de les parcel·les, la seva superfície, el nom d'aquestes que ve al cadastre del 1993 i el nom que l'autor proposa com a correcte arran de les enquestes realitzades. Lògicament, és un document que hem de tractar amb màxima cautela, ja que no es poden desvetllar els noms dels propietaris d'acord amb la llei de protecció de dades. No obstant això, ens serà útil per rectificar noms erronis que puguem trobar a la documentació cadastral.

7) “Fitxernum”, que és un document semblant a l'anterior (aquí la taula ocupa setze pàgines), però sense l'ordenació alfabètica dels noms, de manera que el podem descartar i només fer-lo servir quan sospitem que hi pugui haver algun error de transcripció respecte a l'anterior.

8) “Història renoms llistat 1807”, on s'estableix una connexió entre el llistat de cases que recull el *Conte de la guineu* i un inventari dels membres de la confraria del Roser de Castigaleu de l'any 1807, que li fou facilitada per part d'un veí de la població (a saber: Àngel Grau, de Ca de Carrera), a qui —segons em diu Francesc Teixidor— la va tornar Moners després d'haver-la transcrit. El seu títol és “Lista de los que han de pagar el sueldo de escote para mantener la lumbraría¹⁰ de la Cofradía del Sto. Rosario para

10. El terme *lumbraria* (sense accent, no *lumbraría*, que és el que transcriu Moners) s'usà per a referir-se a una làmpara o candela per a il·luminar ermites rurals. El trobo definit per primer cop a un diccionari bilingüe castellà-anglès de 1706: *A new English and Spanish dictionary*, de John Stevens. El diccionari de la RAE el recull des de la seva 10a edició (1925) fins a la 21a (1992) com a ús antic de *lumbrera* o *luminaria* (cf. el *Nuevo tesoro lexicográfico* de la RAE). En els textos (segueixo el Corpus Diacrónico del Español [CORDE] de la RAE) el trobem des del segle XIV (la menció més antiga és de 1330, en una traducció d'un diploma d'Alfons XI) fins al XVII (la darrera menció ve a la *Segunda parte del Lazarillo de Tormes* de Juan de Luna).

este año de 1807". Aquí es recullen, segons indica Moners, les 54 cases o famílies, així com el nom i cognoms dels 229 que vivien a Castigaleu, que són els que transcriu (perquè n'hi ha 22 més que vivien en altres pobles). Després d'això, afegeix set noms de cases de Castigaleu que no s'inclouen a la llista però que apareixen al *Conte de la guineu*, i després catorze més (sumant-ne 75) que no venen a cap de les dues llistes. Aporta finalment els noms dels quatre llogarets pertanyents a Castigaleu (és a saber: l'Ametlla, Estanya, Pui i Santas Massas) amb els noms de les cases que ha extret dels fogatges, d'una altra documentació o bé de les seves enquestes. Finalment, aporta una bibliografia on trobem, a més dels diccionaris d'Alcover-Moll i Coromines (amb els seus *Estudis de toponímia catalana*, *l'Onomasticon Cataloniae* i un article de Francisco Castellón Cortada (que va ser arxiver de l'Arxiu Capitular de Lleida, on es troba bona part de la documentació que va pertànyer a l'antic bisbat de Roda d'Isàvena) titulat "Castigaleu" que es va publicar al *Diario del Alto Aragón* (20 de febrer i 5 i 19 de març del 2000), on diu que es reproduïx una llista amb una trentena de veïns que van participar a la reconstrucció de l'església l'any 1700. Tanca el document una llista que conté els setanta-cinc noms de casa del nucli urbà al costat dels tretze que sumen els dels quatre llogarets, de manera que ens apropem als noranta noms de casa.

9) "Noms de cases": es tracta d'un document de tres pàgines i mitja on trobem els noms de les cases (que venen anomenats com a "topo-antroponims") ordenats alfabèticament. En total venen 63 cases de Castigaleu (seguides d'altres del Mont de Roda [5], Queixigar-Cajigar [8], Monesma [16] i Lasquarri-Lascuarre [8, la meitat acompanyades d'un misteriós interrogant]).

10) "Nom propietaris", on trobem el nom dels 68 propietaris (amb noms i cognoms) seguits del nom de la casa a què pertanyen. Per tant, és un document redundat amb el 6 i el 7, però ens pot servir per rectificar o corroborar possibles errors de transcripció en el cas dels noms de les cases.

11) "Toponímia D": Ja disposàvem d'un document amb aquest nom (l'única diferència és l'absència de la titlla a la primera versió), ja que així mateix s'anomena el document principal que conté l'estudi, en ordre alfabètic, de la toponímia de Castigaleu, el de setanta pàgines que ens havia arribat a través d'Artur Quintana. Però aquest altre document és una versió revisada de l'anterior, per més que només ocupa 53 pàgines. S'ha reduït el nombre d'entrades, ja que s'han agrupat alguns dels noms per estar vincu-

lats entre si. Si en la versió anterior hi havia 544 entrades (corresponents al mateix nombre de topònims), en aquesta hi ha només 511 entrades. La breu introducció és pràcticament idèntica, però hi ha variacions a l'apèndix: l'anterior ocupava poc més de tres pàgines i aquest no arriba a una i mitja; no obstant això, s'han afegit alguns noms i se n'ha corregit algun, però s'han eliminat les sèries que seguïen a la llista de noms del cadastre. Cal tenir molt en compte aquest document perquè suposa alguns canvis en el criteri d'ordenació i presentació dels topònims. A més, s'han eliminat alguns aspectes de certes entrades i, en canvi, d'altres s'han desenvolupat.

12) "Toponbona01": És una altra nova versió del document principal, és a dir, es tracta d'una reelaboració de l'anomenat "Toponímia D". Però aquest ocupa tan sols 28 pàgines, i ha eliminat per complet els noms de les cases, que sí que s'incorporaven a les dues versions anteriors. D'aquesta manera, el nombre d'entrades s'ha reduït a 295. El fet que el nom del document s'hagi de llegir com a "Toponímia bona" ens fa pensar que és la versió que l'autor va donar per definitiva; al final del text l'autor va escriure "acabat". A més, aquest document no porta introducció i l'apèndix es redueix a mitja pàgina que no té res a veure amb el de les altres versions, ja que recull el que sembla un testimoni del mateix informant que li va passar el *Conte de la guineu*; aquí explica, en la parla local¹¹, els noms de les finques que pertanyien a casa seva i la seva localització aproximada. Després segueix un breu paràgraf encapçalat per la misteriosa abreviatura Z., seguida de dos punts que donen entrada a una petita descripció de la cadena muntanyosa que separa els termes de Monesma-Caixigar i Castigaleu, on cita quatre topònims més. Per últim, tenim una llista de tretze cases del poble que van seguides de la referència cadastral (la numeració alfanumèrica extreta del mapa del cadastre del 1993) i una breu explicació. Un aspecte que ens ha cridat molt l'atenció en aquesta versió de la *Toponímia de Castigaleu* és que per a la transcripció fonètica s'ha servit de caràcters de l'alfabet grec, com si tinguessin sempre un valor fonètic (van entre claudàtors i no sempre es transcriu tot el topònim, sinó només una part, potser la que pot suscitar més dubtes pel que fa a la seva pronunciació).

11. La reconeixem, per exemple, en l'ús del pretèrit imperfet en *-eba* amb verbs de la 2a conjugació o en els plurals femenins en *-as*: "moltas fincas ja no me'n recuerdo, las sabeva de memòria".

Com afrontar l'edició

Ens trobem ara amb el dilema de quin ha de ser el nostre text de partida, si el que ens va passar Artur Quintana (primera versió en 70 pàgines), la versió revisada d'aquesta que ens ha facilitat Francesc Teixidor (segona versió en 53 pàgines) o bé la més simplificada (tercera versió en 28 pàgines), on els noms de les cases apareixen tan sols a l'apèndix, i no és una llista exhaustiva, sinó basada en el cadastre (entenc que de la zona urbana), ja que dona les referències alfanumèriques, i també anota si apareixen a la llista de confreres del Roser de 1807.

Tot i que és cert que vull respectar la voluntat de l'autor en l'edició d'aquest estudi sobre la toponímia de Castigaleu, també soc conscient que el lector interessat (penso ara sobretot en els veïns d'aquest municipi) ha de poder trobar en aquesta obra el més gran rigor i l'inventari més exhaustiu possible. A la darrera versió no només s'han eliminat els noms de les cases del cos del treball, sinó que també s'han eliminat altres topònims segurament per haver deixat de considerar-se com a tals (per exemple, *l'Abeurador*, que designa el que hi havia al costat d'un pont). Per això la meua intenció és tractar cada topònim individualment i veure de manera crítica on trobem la millor versió; partirem del document "Toponímia bona", que és el que l'autor va donar per "acabat" (cometes que no expressen imprecisió, sinó que són, tal com hem dit, les que va escriure l'autor al final de document), però afegirem entre claus ({...}) aquelles parts que extraïem de les versions anteriors quan ens semblin prou rellevants. A més, convindrà afegir informació com les mencions documentals que Moners no recull, per exemple, les del cadastre de 1863, que correspon als amillaraments, conservats a l'Arxiu Històric Provincial d'Osca. Això es fa a través de notes al peu, on també s'aporten matisos d'una altra índole, com l'ús apel·latiu local¹² d'algunes paraules que es fan servir com a topònims, o bé aspectes relacionats amb l'etimologia, si considerem que la que proposa Moners no és la millor opció, o la que ell pugui haver localitzat a les obres que va consultar. A més, hi ha noms que apareixen a l'amillarament i no es troben al treball de Moners, de manera que s'ha preguntat per ells en

12. Per això disposem de l'estudi dialectal —ja esmentat adés— que publicà Jordi Moners, *La llengua de Castigaleu* (2008), que incorpora un detallat vocabulari que ocupa més de la meitat de l'obra (pp. 69-172, on trobem l'apartat "Lèxic").

una nova enquesta¹³ i, en qualsevol cas, s'han incorporat a l'estudi, però ja no a peu de pàgina sinó al cos del treball, entre claudàtors, doncs és una part de l'estudi que no procedeix de la mà de l'autor sinó, en aquest cas, de l'editor. També hi tenim en compte, quan cal, informació extreta de la *Guía de la Mancomunidad del Valle del Isábena* (Larruy, 2008), que s'ocupa dels municipis de Castigaleu (pp. 109-148), Lasquarri i Monesma-i-Caixigar, i que inclou una secció de toponímia (pp. 127-128), així com una "Visita guiada: las calles y aldeas de Castigaleu y San Lorenzo" (pp. 133-146), on es deixa constància de molts elements geogràfics i històrics que completaran l'obra de Moners (fins i tot treu referències de la llista de noms dels confreres del Roser de 1807 que abans hem esmentat, i també recull una transcripció del "Conte de la guineu"), tot i que des del punt de vista de la interpretació etimològica, presenta diverses imprecisions que no s'ajusten al rigor lingüístic i filològic que sí trobem al text del Jordi. Cal tenir present que aquesta obra és posterior a *La llengua de Castigaleu* malgrat haver-se publicat al mateix any, cosa que evidencia el fet que aparegui a la seua bibliografia (pp. 198-199).¹⁴

D'altra banda, no cal dir que l'estudi es publica en la mateixa llengua en què el va escriure el seu autor,¹⁵ ja que aquesta va ser la seva voluntat i la va fer arribar tant al seu amic Francesc Teixidor, custodi del seu llegat,

13. Hem enquestat Antonio Miranda Barrabés (de casa Jovellar; *Chuvillà* llegim a la llinda de casa seua, per sobre de l'esglesieta de Sant Miquel), *Tonyet*, nascut al 1938, i la seua dona, Lúcia Ariño Palacín. També va col·laborar en l'enquesta, per via telefònica, Emília Adillón Piquer, de casa Puigcercós.

14. És simptomàtic que, al web *Castigaleu.com* (www.castigaleu.com), gestionat per Javier Rourera, entre les notes de premsa, trobem que el llibre de Jordi Moners es va presentar el 6 de setembre de 2008 i la guia de Javier Larruy fou presentada el 28 de febrer de l'any següent.

15. Cal assenyalar que el català que hi trobem no és el de la varietat dialectal de Castigaleu, sinó el català oriental de Jordi Moners, tot i que hi trobarem algunes paraules que no s'ajusten al català normatiu, sinó que són més aviat pròpies del català ribagorçà, que podem trobar a l'apartat "Lèxic" del seu llibre *La llengua de Castigaleu*. En altres casos són paraules dialectals no exclusives de la varietat ribagorçana sinó senzillament dialectals i d'ús prou estès, de manera que poden aparèixer a obres com el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll.

com a Xavier Terrado.¹⁶ És legítim que sigui així perquè a més és la llengua que es parla a Castigaleu, per més que es faci en la varietat ribagorçana.

Agraïments

No puc cloure aquesta introducció sense donar les gràcies a totes les persones i institucions que han fet possible aquesta edició de la “Toponímia de Castigaleu” de Jordi Moners. En primer lloc, a l’Artur Quintana i el Francesc Teixidor, per haver-nos confiat els materials de Jordi Moners, tant els documents de text com els mapes que va fer anar amb les seues anotacions. També vull agrair al professor Xavier Terrado que hagi fet una revisió del llibre i m’hagi fet arribar les seues observacions, així com els resultats de les seues pròpies enquestes, que han servit per completar algunes dades. Així mateix, al servei de Cartografia i Sistemes d’Informació Geogràfica de la Universitat de Lleida, en especial al Josep Mòdol i la Montse Guerrero, per haver preparat els mapes que podreu trobar a l’apèndix cartogràfic. Igualment he d’agrair a l’Ajuntament de Castigaleu que m’hagi facilitat les ortofotos que m’han permès geolocalitzar (a través de coordenades UTM) les referències cadastrals que va emprar Moners en els seus materials. De la mateixa manera he d’agrair al professor Ramon Sistac, company del Centre d’Estudis Ribagorçans i representat de l’Institut d’Estudis Catalans, que hagi revisat aquest treball i m’hagi fet arribar les seues observacions referents a la transcripció fonètica. En aquest sentit, també mereixen un reconeixement l’Institut d’Estudis Catalans, el projecte Toponímia de Aragón, Cantabria y La Rioja (subprojecte del Toponomasticon Hispaniae dirigit per Javier Giralt), la secció de Cultura y Patrimonio de Comarca de Ribagorza, el Centre d’Estudis Ribagorçans (centre adscrit a l’Institut de Estudios Altoaragoneses, de la Diputació d’Osca) i el Departament de Filologia i Comunicació de la Universitat de Lleida per fer que aquesta edició hagi tirat endavant.

16. Cal aclarir que el professor Terrado ha revisat aquesta obra i m’ha fet arribar les seues observacions, tot aportant els resultats de les seues pròpies enquestes, fetes entre els anys 1998 i 1999. És de rebut deixar constància de quins varen ser els seus informants, alguns dels quals ja no hi són: José María Turmo Montanuy (de casa Ramon, nascut al 1938), José Miguel Pac (de casa Marqual), Luis Capdevila Mur (de Casa Felenciano, a Santas Massas; tenia aleshores uns 70 anys), Antonio Adillón Piquer (de casa Puigcercós; tenia 74 anys), i José Castán Pascual (de casa Suerri, per a la zona de Sant Llorenç perquè hi tenia família).

Introducció als noms de lloc de Castigaleu

Hi ha alguns noms de significat relacionat amb la geografia física, l'agricultura o la ramaderia, etc., que apareixen sovint com a topònims, com per exemple, *vedat, vedadet, vinya, maiols, camp/campo, hort...* No els hem incorporat tots perquè sovint són topònims d'existència efímera, molt recents o d'un ús merament familiar i molt limitat. En tot cas, com que, d'aquests casos n'hem incorporat un o més de cada un d'aquests noms, en un d'ells sovint hem fet algun comentari referent a la freqüència o a alguna altra característica que ens ha semblat interessant d'esmentar.

Els topònims van acompanyats i precedits d'article: *ell/lo, els/los* per als masculins, *la i las* per als femenins, i en alguns casos, indistintament, tant si són masculins o femenins com singulars o plurals, duen l'article arcaic ribagorçà *es*. En tots els casos ho grafiem. I quan no ho grafiem és que no en duen. Generalment, els masculins poden dur, indistintament, *el o lo*. En aquests casos hem triat la forma tradicional *lo*. L'article *el* només l'hem grafiat en els pocs casos que és l'única forma que hem sentit. Un dels poquíssims casos és *el Llenero*.

Distribució de la terra¹

Castigaleu

Riquesa rústica (segons cadastre 1993):

Qualificació		Superfície ²		
		Ha.	A.	Ca.
Conreu de secà	1a	96	61	88
	2a	600	67	42
	3a	211	02	87
Conreu de regadiu		0	52	09
Pastures	1a	9	83	66
	2a	761	24	54
Improductiu		75	97	69
Bosc baix	1a	25	69	44
	2a	915	38	30
T O T A L		2.696	97	89

1. Es presenten per separat Castigaleu i Sant Llorenç perquè van ser municipis diferents fins al 1845, quan aquest es va incorporar a Castigaleu, tot i que una part va passar al de Monesma (l'Almúnia de Sant Llorenç), com indica el mateix Moner.

2. Veiem que s'expressa en hectàrees (Ha.), àrees (A.) i centiàrees (Ca.).

Terratinents	68
Parcel·les	1.601
Distribució del sòl entre propietaris:	
Fins a 1 Ha.	12
D'1 a 5 Ha.	12
De 5 a 10 Ha.	10
De 10 a 20 Ha.	2
De 20 a 50 Ha.	9
De 50 a 100 Ha.	13
Més de 100 Ha.	10

Conreus: Blat i ordi, majoritàriament el primer, i ambdós de manera regular. A més, plantes farratgeres: alfals i esparceta. De manera no tan normal, i uns anys més i altres menys: gira-sol. Avui, excepcionalment, alguna feixa de lli.

Ramaderia: En ramaderia, predomina l'ovina, amb tres ramaders i més de 3.000 caps, gairebé tot ovelles i dues o tres dotzenes de cabres. Hi ha dues granges de vedells, de recria, amb prop d'un miler de caps. Dos grangers de porcs, amb alguns centenars de caps. Aviram n'hi ha a moltes cases, però gairebé tot per al consum familiar i alguna venda esporàdica.

Indústria: L'única activitat és un forn de pa que cou dos dies cada setmana. Hi havia hagut alguna bòbila d'ús esporàdic, temporer només en temps d'edificació al lloc. Aiguardenteria i recollida d'espígol i producció d'essència d'aquesta planta.

Comerç: A part la venda dels productes del camp i dels corrals, que es fa per intermediaris que venen al lloc, el forner distribueix i/o ven directament pa a diversos llocs de la comarca i un pagès ramader forneix la matèria prima a un escorxador de Graus propietat d'un fill seu.

Sant Llorenç

El nucli urbà està dividit en dos pobles, St. Llorenç de Dalt, que pertany administrativament a Castigaleu, i St. Llorenç de Baix, que pertany a Lluçars (municipi de Tolba). Actualment estan ambdós deshabitats. Fa uns quaranta anys va començar l'emigració forta.

Al poble de dalt hi havia unes 8 cases, i al de baix unes 10.

Les de dalt eren: Ca del Pllacer (oncle de l'informador), ca de Faquinet, ca de Tonyet, ca de Fois i ca de Coll. A més d'aquestes, que eren de Castigaleu, a dalt hi havia 3 cases que pertanyien a Lluçars: ca de Suerri (la de l'informador), ca de Montgai i ca de Caser (pronunciat amb *s* sonora).

Les de baix, totes de Lluçars: ca de Marc, de Llassanya, de Pere, de Micolau, Anton, Pui i Jironi.³

L'església parroquial i l'abadia eren a dalt. Darrere l'església n'hi ha una altra de petiteta, romànica, més antiga. Conta la llegenda local que un dia, quan només hi havia la primera —la petita—, va venir un religiós d'importància —canonge, em digué l'informador— que, veient allò tan petit i que ell considerava tan esquifit, va dir al capellà de la parròquia: “Mireu-me això! Si val més la meva petaca de canonge que aquesta *llesieta*”. I li va prometre de fer una església de la categoria de St. Llorenç. I vet ací que al cap de poc temps es va bastir l'actual, molt més gran, molt bonica, però potser no tant com la petitona.

El molí més avinent a la gent de St. Llorenç era al peu del riu Queixigar, fora del territori propi.

Topònims:

Creu, la (de l'Almúnia, a Lluçars): creu de terme al camí entre els dos pobles.

Roca Picorna, la: amb una creu de pedra picada, dalt d'un coster de Contrabarrancs, a la banda de Catalunya.

Carrampugès, serrat i font de: damunt de ca de Castell, a la banda de Monesma.

Comadins, cova de: a la partida del mateix nom, a la banda de Montanyana.

Caritat a Mitjas, ermita de la:⁴ feta malbé durant la guerra. Feia la festa a la segona meitat de juliol, i els segadors hi deixaven la segadera perquè els la beneís.

3. Així ho va escriure Moners. Nosaltres preferiríem *Gironi* perquè sembla derivat de *Giró*, aldea de Monesma, format de la mateixa manera que *Isidori* a partir d'Isidor, que dona nom a una coneguda pastisseria de Mollerussa, *Sant Isidori*, que pren el nom del patró de Mollerussa, on cada any celebren les festes de *Sant Isidori*.

4. Ens aventurem a pensar que aquesta ermita, que Moners no localitzà geogràficament, pugui ser la de Sant Joan Baptista que recull la guia de la mancomunitat (Laruy: 141), situada al nord-oest de l'església parroquial de Sant Llorens i datada cap al segle xvi.